Theodor Iordănescu (1874-1953)

Turismul în anticitate

București
17 iulie 2025

Turismul în anticitate[1]

Cu cât lumea devine mai întinsă, cu atât creşte trebuinţa de apropiere şi cu atât spiritul se gândeşte mai mult la mijloacele care duc pe om la om. Cărbunele şi benzina au micşorat întinderea lumii: Vapoare repezi, trenuri accelerate, automobile, aeroplane, telegrafie fără fir, telefon, radiofonie; câte mijloace de mişcare, ce posibilitate de comunicare! Dacă ai călători pe jos, pe şoseaua prăfuită aproape nu vezi de cât numai pe ţărani, cu mârţoagele lor, biciuite la fiecare pas. Doctorul aleargă din sat în sat cu maşina şi poate că nu ar sta rău nici preotului să încalice bicicleta ca să ajungă mai repede la căpătâiul unui bolnav din cătunul apropiat, sau chiar la o întrunire a partidului peste trei sate depărtare. La dreapta te ajunge trenul gâfâind, iar în urmă se grăbeşte automobilul care pare că se ia la întrecere cu trenul, pe când pe deasupra capului un sgomot neobişnuit îţi ridică privirile spre a vedea un aeroplan ce sboară pe aripele vântului. Care din cele trei maşini va sosi mai repede la destinaţie, la asta se gândeşte călătorul: aşezat comod, transportat cu iuţeala din poveşti peste ţări şi mări.

Atunci te opreşti şi de odată începi să sbori şi tu, dar nu-ţi sboară de cât mintea, prezentul dispare, iar gândul te duce în cele mai depărtate timpuri şi nimic nu este mai frumos de cât comparaţiunea. Îndată spiritul ne duce la epoca de mărire a Grecilor şi a Romanilor, cari fără industria cărbunelui ajunseseră la cea mai mare desvoltare a culturii şi civilizaţiunii şi putuseră cuprinde lumea întreagă.

Ne vin înaintea ochilor drumurile mari pe care se perindau şirurile de legionari cu întreaga aprovizionare, trimişii Senatului, cari transmiteau ordine lumii întregi şi aveau însărcinări diplomatice, sau caravane întregi cari transportau pe nobilii şi chiar pe împăraţii romani la locurile de petrecere sau de recreaţie din Italia meridională sau din insule.

Părerea unora că Romanii cei vechi nu întreprindeau călătorii de cât în mod excepţional nu este adevărată pentru nici o epocă a antichităţii, dar mai cu seamă pentru timpul Imperiului şi motivele călătoriilor par a fi chiar mai variate de cât ale celor moderni.

Grecia era ţara cea mal apropiată unde Romanii puteau călători, căci cei vechi considerau Grecia ca leagănul primitiv al civilizaţiunii. Atâta glorie trecută, atâtea evenimente petrecute pe teritoriul grecesc, începând cu timpurile mitologice până în timpurile de splendoare ale artei greceşti, atrăgeau mulţime de vizitatori, căci după cum glăsuia o epigramă mai nouă „*fama manet, fortuna periit*". Ţara aceasta, unde la fie care pas găseai un monument demn de admirat, unde nenumăratele resturi aminteau de un trecut glorios şi unde templele şi oraşele erau încă aşa de frumoase şi strălucitoare prin bogăţiile lor, atrăgea numeroşi vizitatori romani aşa că delegaţii rodieni, cari veniseră la Roma (190 a. C.) ca să se apere de acuzaţiunea de trădare, puteau zice cu drept cuvânt în Senat:

> Cea mai mare parte dintre voi au vizitat oraşele din Grecia şi Asia.

1 *Omagiu lui Constantin Kiriţescu*. Bucureşti: Cartea Românească, 1937, pp. 598-609.

În toamna anului 167 Paulus Aemilius vizită Grecia ca să vadă cu proprii săi ochi acele lucruri, care din auzite îi păreau extraordinare. El văzu o mulțime de orașe ca: Atena, Corintul, Argos, Sparta, etc. precum și templele renumite din Epidaur, Delfi, Olimpia, unde ſtatuia lui Fidias îi făcu impresia ca și cum Jupiter în persoană ar fi foſt de față.

Puſtiirea Greciei din cauza războaelor nu micșorase dorința turiſtilor de a o vedea și imaginea trecutului apărea parcă și mai impozantă dintre ruinele amorfe. Când Pausanias în sec. II d. C. vizită Teba, fortăreața mai exiſtă încă și câțiva locuitori răsleți se mai adăpoſteau în ea, iar prin părțile de jos se mai vedeau încă porțile și câteva ſanctuare. În alte locuri pășteau oile iar locul de exercițiu devenise ogor de grâu, unde se mai vedeau capetele unor ſtatui ce mai rămăseseră printre lanuri sau te împiedicai de poſtamente, pe care odinioară fuseseră capo d'opere.

Turiſtii vizitau orașele grecești fiindcă, cu toate vicisitudinile timpurilor, rămăseseră încă deſtule ruine și monumente de văzut. Atena, cu toată puſtiirea ei de către Sula, rămăsese incomparabil de frumoasă în singurătatea sa mută, așa că demonul invidiei ar plânge de necaz văzând măreția aceſtui oraș, cum spune Ovidiu, care văzuse Atena în timpuri de decadență. Retorul Ariſtide care vizită Atena pe timpul lui Marcu Aureliu, după ce fusese reſtaurată de Traian și Adrian, o lăudă ca pe cel mai mare dintre orașele grecești și cel mai frumos între cele exiſtente, pentru care natura s'a luat la întrecere să o înfrumusețeze.

Pe cei care îi atrăgea viața luxoasă și sgomotoasă și o lume care nu caută să se bucure de cât de prezent, era Corintul. Chiar după diſtrugerea de către Mumius (100 a. C.), începe sub Cesar să fie reclădit și sub Adrian deveni din nou bogatul Corint, locul de trecere al neguſtorilor și locul de adunare al tuturor, cari doreau să ia parte la serbări și petreceri. Populațiunea sa era foarte împeſtrițată și afară de Greci și Romani, națiunile Orientului erau reprezentate aci cu toate viţiile lor. Afară de lumea elegantă și doritoare de petreceri, temple impozante, biblioteci bogate, atrăgeau și lumea serioasă. Pe toate ſtrăzile vedeai cărți de vânzare, locuri de exerciții și școli ai căror profesori, prin renumele lor, atrăgeau școlari ſtreini.

Tot în Pelopones era orașul Epidaurus, unde se găsea templul lui Esculap, făcătorul de minuni, tămăduitorul tuturor boalelor și pe care Romanii îl vizitau foarte mult. Împrejurimea naturală pe care o ofereau pantele muntoase era completată prin ziduri, în interiorul cărora o pădurice oferea umbra sa suferinzilor și unde se culcau aceia care veneau să ia parte la solemnități. Tot în aceaſtă pădurice erau semănate clădiri consacrate cultului sau pentru scopuri medicale și bogăția ruinelor ne arată întinderea monumentelor din timpul când Epidaurul era în floare. Un muzeu, în care se adunau atâtea opere de artă dăruite de credincioșii cari se vindecau sau sperau în mila zeului, formau una din podoabele demne de admirat pentru vizitatorii Epidaurului.

Turiſtii cari vizitau Grecia erau atrași și spre insulele mării Egee sau treceau în Asia Mică, unde aveau atâtea de văzut și de admirat. Aſtfel insula Delos, una din cele mai înfloritoare, deși fusese diſtrusă de Mitridate, atrăgea încă vizitatori, căci aci se

născuse Apoline și Diana și se arăta încă palmierul sub care cei doi zei văzuseră lumina zilei. Chios și Lesbos erau frecventate de vizitatori iar Mitilene, capitala Lesbosului, este lăudat ca un oraș cu multă rânduială și cu clădiri artistic construite. Aci venea Agrippa să trăiască în retragere plăcută și tot aci soția lui Germanicus născu pe Iulia, când vizitând Grecia trecu și în Lesbos.

Cea mai încântătoare insulă pentru Romani pare a fi strălucitoarea Rodos, cum o numește Horațiu. Capitala acestei insule nu putea fi egalată, necum întrecută, de vreun oraș grecesc, dar în sec. II un teribil cutremur o transformă în ruine. Cu toată nenorocirea ce lovise această cetate, din cele 3000 statui și tablouri, tot mai rămăseseră atâtea cât ar fi făcut mândria ori cărui alt oraș. Frumusețea insulei și sănătatea climei făcea pe mulți Romani să și-o aleagă ca reședință. Aci stătu Tiberiu șapte ani într'o retragere oarecum silită, ocupându-se cu studiul astrologiei.

Cei ce vizitau Grecia se duceau să vadă Ilium, Troia de odinioară (azi Hissar-lîc = palate), care până la cuprinderea Asiei de Romani, era un mic sat cu case simple, dar care conserva tradiția că ar fi continuatorul vechii Troe, reclădită de Troenii fugari, sub protecția Minervei. Se spune că Xerxe și Alexandru sacrificaseră zeiței Minerva templul în care se afla lira lui Paris și armurile diferiților eroi. Romanii cari considerau pe Troeni drept strămoși, făcură din Troia un loc de pelerinaj, purtându-i de grijă și înfrumusețând-o. Turiștii veneau din toate părțile spre a vedea locurile minunate, care au inspirat atâția poeți și au dat naștere la atâtea opere de artă. Admiratori conștiincioși, nu se mulțumeau să vadă numai: orașul, ci sub conducerea unui ghid, vizitau câmpia ce se întindea până la mare. Aci se arăta locul unde fuseseră taberile grecești, mormântul lui Achile, al lui Patrocle, ba chiar și peștera din care Paris pronunțase faimoasa judecată. De altfel păduri întinse și neproductive copleșiseră palatele regale și templele zeilor, totuși nu era piatră care să nu-și aibă legenda și ori unde pui piciorul ți se amintește să nu profanezi cenușa lui Hector sau altarul lângă care căzu Priam.

Dar Asia Mică era plină cu orașe renumite cum era Smirna „cel mai frumos oraș de sub soare," cum o numește Filostrat (în timpul lui Septimiu Sever). Aristide (129-180 d. Ch.), care scrie o elegie asupra Smirnei (Μονωδία ἐπὶ Σμύρνῃ) descrie situațiunea splendidă a orașului în formă de amfiteatru, fie că îl priveai de pe înălțimile mahalalelor sau din port, așa că i se părea că orașul iese din mare. Frumusețea sa interioară nu era mai prejos de cea exterioară, căci strălucea prin teatrele, templele, băile, fântânile, aleele, străzile pavate cu lespezi de marmoră, arcadele cu două etaje, etc. Clima sa plăcută în toate anotimpurile făcea șederea agreabilă și puteai găsi nu numai petreceri de tot felul ci și mijloace pentru cultivarea spiritului, căci școli importante de filosofie și retorică se desvoltau în sec. II la Smirna. Acest splendid oraș fu însă foarte avariat de un cutremur în anul 178 d. Ch.

Tot așa de uzitate, dacă nu chiar mai dese, erau călătoriile spre Egipt. Drumul direct între Italia și Egipt era dela Puteoli la Alexandria și se pare că tun serviciu de corăbii era organizat între aceste două porturi. Nu mai puțin regulat se putea merge dela Ostia, port la gura Tibrului, de unde plecau și veneau corăbii din toate părțile

lumii. Corăbiile din acea vreme erau destul de mari și ajungeau până la o capacitate de 1500 tone, putând să încapă până la 1000 oameni, așa că se spune că Claudiu avea o corabie ca un adevărat palat. Durata unei călătorii dela Puteoli la Alexandria era cam 12 zile. Apropierea de coasta periculoasă a Egiptului era semnalată de lumina din turnul dela Pharos, de unde numele de far, care lumina marea până la 50 km. ca o stea în mijlocul nopții.

Când un grec sau un roman ajungea pe pământul egiptean se găsea într'o nouă lume, căci pe când în Răsărit ca și în Apus cultura greco-romană nivelase ori ce cultură națională, care nu putuse dura, în Egipt se conservase o cultură a cărei vechime nu se putea compara cu cele din Europa, dar care părea că se născuse în ajun. Streinul privea cu admirațiune Nilul, adorat ca un zeu și renumit în toată lumea. Revărsările Nilului făcea ca Egiptul să fie o mare de apă, din care răsăreau ca niște insule satele și orașele așezate pe înălțimi naturale. Ce vie impresiune producea asupra Romanilor lumea vegetală și animală a Egiptului se vede din mulțimea peisagiilor de pe mozaicurile și picturile murale din casele din Pompei, unde sunt reprezentate scene din viața Egiptenilor precum și plante și animale din Egipt. Se văd în aceste peisagii păsări de baltă înotând printre lotuși, ipopotami și crocodili printre trestiile dese ale lacurilor, ibiși cari își netezeau penele cu ciocurile și palmieri cari își legănau vârfurile lor stufoase. Romanii imitau chiar monumentele și arhitectura egipteană, cum făcu Adrian la vila sa din Tibur, imitând Canopus, iar Septimiu Sever labirintul.

Curiozități și lucruri ne mai văzute atrăgeau atențiunea celor vechi, afară de monumentele regilor, templele și mormintele pe care nici un cataclism nu le-a mișcat din loc până azi. Mulți împărați și împărătese, prinți și prințese vizitară Egiptul. Astfel Germanicus vizită Egiptul în anul 19, Adrian cu Sabina în anul 130, Septimiu Sever însoțit de Caracalla și Iulia Domna în anul 200 ajunseră până la granițele Etiopiei. Orașul care atrăgea mai mult pe turiști era negreșit Alexandria, unde se găseau nu numai locuri de petrecere, dar și școli superioare de artă, literatură și știință, căci bogăția și strălucirea atrăsese mulțime de artiști, savanți și de multe ori aventurieri. Palatele, statuele care păreau că respiră, colonadele ce te umbreau și te răcoreau în timpul verii, făceau din Alexandria un oraș neîntrecut. O populațiune pestriță venită nu numai din Grecia dar și Egipteni, Sirieni, Fenicieni, Perși, Babilonieni, Indieni Arabi, Etiopieni, Cartaginezi și mulți Evrei, fără să vorbim de Romani, umpleau în fiecare zi piețele și portul cu mărfurile lor. Tot ceia ce se cunoștea mai scump și mai rar se depunea în Alexandria, pentru ca apoi să se răspândească în toate țările. Pulbere de aur, fildeș, baga, aromate din Arabia, mărgăritare din golful Persic, țesături fine numite bissus din India și mătăsuri din China se depozitau la Alexandria de unde, pe preț însutit, se trimeteau la Roma, în Grecia, Galia, etc.

Afară de comerțul care îmbogățea pe toți, Alexandria avea o industrie însemnată, care consta mai cu seamă în țesături fine, sticlărie lucrată artistic, fabrici de papirus dela cel mai fin până la cel mai ordinar (de împachetat). Toată lumea era ocupată și acest lucru isbea pe Adrian, căci activitatea din Alexandria contrasta cu trândăvia din Roma.

> Nimeni nu este aci neocupat, scrie Adrian cumnatului său, toți lucrează. Cei cu reumatisme au ocupațiunile lor, orbii au afacerile lor, nici ciungii nu sunt leneși. Banul este zeul tuturor, pe el îl adoră și creștinii și evreii și toți ceilalți (*unus illis deus Nummus est*).

Acești oameni așa de activi erau foarte mândri, căci aveau conștiința că sunt indispensabili lumii și nu de geaba Egiptul se considera grânarul Romei. În general plebea din Alexandria era periculoasă nu atât prin faptul că era un popor de port, cât din cauză că era compusă din drojdia diferitelor națiuni. Glumele și spiritul satiric caracterizau pe Alexandrini și de ele nu erau cruțați nici împărații. Așa blândul Vespasian, fiindcă ridicase taxa pe pește, nu putea ieși pe stradă fără să fie batjocorit cu strigăte de „negustor de pește sărat". Când Titus intervenea plebea striga: „hai să-l iertăm, căci nu știe să se poarte ca împărat". Pentru o nimica toată se năștea adesea scandaluri, cari degenerau în lupte sângeroase. Nu mai vorbim de fanatismul religios, căci se pomenește despre progromuri, atâtate mai cu seamă de Greci, în care și-au găsit moartea 5000 Evrei.

Medicii recomandau bolnavilor de piept cerul senin al Alexandriei, unde nu cade niciodată zăpadă, unde trandafirii înfloresc și iarna și unde căldurile de vară sunt temperate de vânturile alizee. Medicii din Alexandria erau renumiți în vindecarea tuberculozei și nu rareori erau chemați chiar la Roma. Galenus care învățase la Alexandria ne spune că aci se studia medicina după oase omenești și se făceau experiențe pe oameni, iar pentru execuțiile criminale se întrebuința o metodă repede și puțin dureroasă.

Erau mulți pelerini cari întreprindeau călătorii la Alexandria, căci nicăeri nu se celebrau misterele zeilor mai bine ca în templul lui Serapis, iar femeile bogate din Roma veneau să adore pe Isis pentru al cărui cult se cerea apă din Nil.

Atrăgător pentru străini și chiar pentru indigenii cari doreau să petreacă era partea de răsărit a țărmului alexandrin, unde erau instalațiuni de băi și orașul Kanopos, la 2 km. depărtare de Alexandria, cu care era unit printr'un canal. Mulți se duceau la Kanopos, plin de vile și hoteluri luxoase cu terase spre mare, ca să consulte pe zeul Serapis pentru boalele de care sufereau, căci li se comunicau în vis oracole asupra vindecării lor. Cei mai mulți se duceau însă acolo pentru petreceri, căci ziua și noaptea canalul era acoperit cu bărcile, care mergeau la Kanopos, ducând societăți vesele de turiști ca să mănânce și să petreacă în desișurile de papirus la sunetul flautelor și în privirile dănțuitoarelor. Asemenea scene ni s'au conservat în picturile de la Pompei precum și în muzeul din Neapole, iar pe mozaicul din Palestrina se vede un asemenea chef sub o boltă de viță care se întinde dela un mal la celălalt al canalului.

Alexandria arată turistului prezentul, dar pentru a vedea. trecutul, trebuia să călătorești cu barca dela Kanobos în susul Nilului, sau cu cămilele să te afunzi în regiunile tăcerii și singurătății. Erau și călători cari, ca Germanicus, Apolonius din Tyana și alții vizitau cu mult interes fiecare oraș de pe țărmul Nilului, dar pentru cea mai mare parte punctul de atracțiune era orașul Memphis, nu pentrucă era al doilea oraș al Egiptului și veche capitală, dar pentru monumentele sale din timpul regilor.

În adevăr, palatele vechilor faraoni erau ruine, aleea de sfincşi pe jumătate îngropată în nisip, însă piramidele rămăseseră intacte de-a-lungul secolelor şi atrăgeau privirile din depărtare. Înfăţişarea piramidelor era alta însă, în timpul Romanilor ca acum, căci nu existau treptele de blocuri, ci întreaga piramidă era acoperită cu plăci scrise cu hieroglife. Evreii alexandrini credeau că aceste monumente sunt grânarele, pe care Iosif le făcuse ca să conserve bucatele în anii de secetă, de aci şi numele, căci πυρὸζ însemnează grâu. Se pare că îmbrăcămintea piramidelor a existat până în sec. XIV, căci scriitorul arab Abdallatif spune că copiile inscripţiunilor de pe piramide ar umple 10.000 pagini. Locuitorii din jurul localităţii Busiris, cum afirmă Pliniu, se puteau urca până în vârful piramidelor, în strigătele de admiraţiune ale călătorilor. Prezenţa turiştilor greco-romani la piramide, se ateştă prin numeroase inscripţiuni, din care unele au dispărut odată cu îmbrăcămintea piramidelor, iar altele ni s'au conservat în copiile călătorilor de mai târziu.

Un alt punct de atracţiune pentru Greci şi Romani erau ruinele Tebei. Germanicus le vizită în anul 19 d. C. şi ceeace un preot egiptean îi citi din heroglife îi arată că regatul egiptean fusese ceeace acum era Imperiul Roman, dar că măreţia lui dispăruse. Germanicus vizită şi statuia vorbitoare a lui Memnon, una din cele mai însemnate atracţiuni ale Egiptului. Pe malul occidental al Nilului, în mijlocul dărâmăturilor, se ridicau doi coloşi, care şedeau pe scaunele lor şi se vedeau la mare distanţă. Ei erau ciopliţi dintr'un bloc de piatră de 60 picioare, ambii cu faţa tânără, cu corpul drept, cu mâinile puse pe genunchi. După un mare cutremur probabil, unul din cei doi coloşi fusese răsturnat şi nu-i rămăsese decât partea inferioară cu braţele pe genunchi. Când la răsăritul soarelui cei doi coloşi îşi proectau umbra pe deşertul tăcut, una din cele două statui, aceea care fusese dărâmată, dădea un sunet destul de inteligibil. Strabon, care cel dintâi raportează despre acel sgomot, spune că era ca acela al unei lovituri, alţii ca al unei coarde care se rupe, sau al unui vas de aramă care este lovit, iar unora li se părea că sunetul se aseamănă cu vocea omenească. Credinţa era că statuia este a lui Memnon, care construise strălucite palate, iar sunetul este chiar invocaţiunea fiului Aurorei către mama lui. După inscripţiunile descifrate în zilele noastre, statuia era a lui Amenofis III. Mulţi cari veneau şi vedeau această minune şi-au lăsat numele şi data venirii lor. Din 72 inscripţiuni sunt datate 35. Vizita lui Adrian din 130 fu imortalizată printr'o inscripţie, în care se află numele său şi al însoţitorilor. Cele din urmă inscripţiuni, datate, sunt din timpul lui Septimiu Sever. Acest împărat a pus să restaureze statuia (200 d. C.) aşa cum o avem şi azi dar probabil marea cantitate de piatră făcu ca statua să devină mută, ne-mai-producând vibraţiunile de mai înainte.

Afară de colosul lui Memnon, turiştii mai admirau la Teba mormintele regilor aşezate în pustiul nisipos, în nişte scobituri de stânci, în care s'au format galerii, săli, bolţi, pe care Grecii le numeau siringi (tuburi). Şi aci sunt peste zoo inscripţii, uşor sgâriate la lumina torţelor sau scrise cu văpsea roşie. Cea mai mare parte din aceste inscripţii, cari se găsesc până la marginile Etiopiei, sunt din timpul dominaţiunii romane şi între ele găsim şi numele lui Marcu Aureliu şi Luciu Verus.

Preoţii egipteni arătau curioşilor mai cu seamă animalele sfinte. Astfel autorii

ne amintesc despre Ibisul nemuritor din Hermopolis. Diodor ne spune despre boul Apis din Memfis sau crocodilul îmblânzit din Arsinoe, căruia vizitatorii îi dau să mănânce pâine, carne, şi să bea vin, şi care se lăsa să fie mângâiat şi să i se cureţe dinţii. Ca spectacole naturale se menţionează oraşele tropicale Elephantina şi Siena, unde vara nu există umbră.

Turiştii mai mergeau să vadă cataractele Nilului. Peste aceste cataracte se lăsau marinarii cu bărcile, pentruca să dea, reprezentaţii în faţa guvernatorului sau a altor personagii însemnate, care veneau să viziteze cataractele.

Să vedem ce lucruri interesau pe călătorii greci şi romani, când vizitau un monument.

Cea mai bună ocaziune ca un călător să-şi mulţumească fie privirea, curiozitatea sau dragostea de ştiinţă, erau templele. Parcuri întinse cu pomi fructiferi sau de agrement ale căror trunchiuri erau acoperite cu ederă sau viţe, de care atârnau ciorchini de struguri şi pe sub care erau mese pentru banchetele preoţilor, înconjurau templele. În aceste parcuri erau adesea animale consacrate ca: boi, cai, urşi, vulturi, ba chiar cârduri întregi de gâşte. Templele erau ca un fel de muzee, în care se strângea tot ce arta are mai frumos şi mai preţios şi adeseori ca şi pe lângă mânăstirile din timpurile noastre se găseau biblioteci bogate. Puteai de asemenea vedea în temple tot felul de curiozităţi, ca: dinţi de elefant, şerpi din India, crocodili, etc. Hano din Cartagena găsise două femei sălbatece, probabil două gorile sau cimpanzei şi îi jupuise, iar pieile lor s'au conservat pânăla căderea Cartagenei, în templul zeiţei Astarte. O coastă de balenă se putea vedea în templul lui Esculap din Siciona. Nuci de India (de cocos) şi crăci de bambus, în grosimea unui arbore, se puteau vedea în templele greceşti. Rădăcini de scorţişoară şi un cristal cam de 49 kg. se conservau pe Capitoliu.

Curiozităţi istorice umpleau templele, formând adevărate muzee. Astfel sabia lui Iulius Cezar, pentruca să fie oferită lui Viteliu, era luată din templul lui Marte. Furca şi fusul Tanaquilei, au fost văzute de Varo într'un templu. Sabia lui Mardonius, lancea lui Agesilan, armura lui Alexandru-cel-Mare, scaunul lui Pindar, etc., se găseau de asemenea în diferite temple din Grecia. Rămăşiţe din timpurile eroice şi mai cu seamă din timpurile războiului troian erau foarte numeroase. Oul din care Leda a născut pe Apoline şi Diana atârna de plafonul unui templu, o cupă dăruită de Elena, o barcă a lui Ulise, pânza Penelopei, sceptrul lui Agamemnon, o bucată din pielea lui Marsia pe care îl jupuise Apoline sau o bucată din pământul din care Prometeu făcuse pe om, etc. Ca şi pe lângă muzeele de astăzi, existau călăuze, (ghizi – periegheţi), cari explicau ruinele şi monumentele ce aminteau de timpurile trecute. Turiştii din antichitate alergau cu pericolul vieţii să vadă nu numai temple şi antichităţi sau să cerceteze legendele popoarelor, ci căutau cu mult interes operele de artă ca: Venus Anadyomene, cu perii săi lucitori, sau teribila Colchidiană (Medea), cu copiii pe genunchi, Ifigenia, gata pentru sacrificiu, sau vreo altă operă a lui Miron. Chiar cei ce se duceau în Grecia pentru studii nu cercetau numai pe Platon şi şcolile diferiţilor filosofi, ci căutau să contemple şi operele de artă ale marilor maeştri. Adesea se întreprindeau călătorii numai ca să se vadă opere de artă, căci cum spune Cicerone, te

duceai la Tespiae numai ca să admiri statuia lui Cupidon de Praxiteles sau la Knidos ca să vezi pe Venus de același artist și nimeni nu trebuia să moară până n'a văzut pe Zeus din Olimpia.

Dragostea de natură la cei vechi este deosebită de același sentiment la moderni, căci nu este provocat de impresiunea imediată, ci adesea determinat de raritatea unui fenomen, de celebritatea unui loc sau de sfințienia lui, prin urmare de caracterul religios. De sigur că fenomenele rare ale naturii mișcau mai mult sufletul celor vechi și sentimentul de admirațiune se transforma în adorațiune, care da naștere la superstițiuni și legende. Seneca ne descrie sentimentul religios care te apropie de divinitate când în mijlocul unei păduri umbrele arborilor se proectează pe lacul liniștit, un isvor limpede care șerpuește sau o peșteră care îți oferă odihna răcoroasă. De aceea de multe ori turiștii căutau locurile însemnate prin aspectul grandios, nu numai pentru a-și mulțumi ochii ci mai cu seamă pentru a adora divinitatea, care credeau că tronează acolo și în acest sens era și Horațiu îndrăgostit de natură, cum am arătat în altă parte. Clitumnus, isvorul din Umbria, atrăgea vizitatori nu numai prin frumusețea, ci și prin sfințenia sa. Dintr'o colină umbrită de chiparoși țâșnia Clitumnus rece ca ghiața și limpede ca cristalul, în care se oglindeau frasinii de pe țărm, pentruca apoi lărgindu-se să devină un râu navigabil. Un templu și o mulțime de capele, din care una chiar creștină, din timpul lui Teodosiu, ne oferă azi ruine pline de inscripțiunile vizitatorilor cari veneau aci.

Afară de peșteri mai atrăgeau atențiunea celor vechi dumbrăvile și arborii care la început au fost templele zeilor. Pausania enumără arbori a căror vechime se pierdea în noaptea timpurilor ca: stejarul din Dodona, salcia din Samos sau măslinul de pe Acropole. Pliniu menționează un lotus care era mai vechi ca orașul Roma și un chiparos tot așa de bătrân, care se prăbuși în timpul lui Nerone. După cum spune Pliniu, în Frigia există încă platanul de care fusese spânzurat Marsia. Erau mult vizitate localitățile cântate de poeți, căci nu știu cum îți vine când citești o descriere frumoasă a unei localități că parcă ai vroi s'o vezi. Astfel valea Temple din Tesalia cântată atât de mult de poeți și descrisă așa de frumos de Pliniu, era nu numai vizitată de mii de turiști, dar încă imitată de bogătași în vilele lor cum făcu Adrian în renumita sa vilă din Tibur. De asemenea mulți Greci și Romani se duceau la Gades sau pe coastele occidentale ale Galiei ca să vadă fluxul și refluxul mării. Mitologia și poezia veche ne oferă frumoase mărturii despre sentimentele adânci ce inspira marea și arta ne-a lăsat cele mai grațioase imagini. Tot țărmul mării era acoperit cu vile cari se întreceau prin frumusețe. Tiberiu a condus vreme îndelungată destinele imperiului roman din vila sa din insula Capri, de pe veranda căreia îmbrățișa cu vederea întregul golf al Neapolului.

Nu mai puțin malurile lacurilor erau acoperite cu vile, căci cum spune Seneca filosoful, nu există lac, peste care să nu domine acoperișurile vilelor nobililor romani. Mai toți poeții cântă isvorul care murmură, iarba în care te recreezi culcat și arborul care te răcorește cu umbra lui deasă.

Munții însă nu erau tot așa de căutați ca malul mărilor. Deși Romanii stăpâneau

Elveția și aveau ocaziunea să cunoască mările de ghiață ale Alpilor, nu-i impresiona decât dificultățile drumurilor, grozăviile prăpăștiilor, pustietatea gheţarilor și sgomotele sinistre ale avalanşelor. De aceea nu avem din vechime nicio descriere a zăpezilor eterne de pe lanțul Alpilor, nici jocul de colori de pe gheţari, odată cu răsăritul și apusul soarelui. Nici o ascensiune a munților Alpi, pentruca să se vadă panorama ce se desfășoară dela așa de mare înălțime nu a fost descrisă de antichitate, ci singurul munte pe care se urcau mai des Romanii era Etna din Sicilia, pe care se urcau mai mult pentru a observa natura lui vulcanică decât pentru a admira întinsele șesuri de zăpadă ce se întindeau în apropiere. Adrian se urca pe Etna pentruca să contemple răsăritul soarelui, care se zicea că este însoțit de curcubeu. Același împărat și după el Iulian, se urcară pe muntele Casin, pentru că se credea că acolo soarele apare dela cântatul cocoșilor. Aceeași mentalitate a predominat și în Evul Mediu și chiar în timpurile moderne și numai din sec. XIX, odată cu romantismul începe și admirațiunea pentru natură. Atunci când pictura peisagiului începe să se desvolte și când omul găsește în varietatea fenomenelor naturale reflexul propriei sale vieți, părăsește orașele sgomotoase și îi place să înțeleagă limbajul naturii grandioase și curate, în cufundarea căreia află un azil reconfortant, lucru pe care îl înțelegeau mai puțin cei vechi.